

**prikazi
i osvrti**

Marinka Šimić,
JEZIK SREDNJOVJEKOVNIH KAMENIH
NATPISA IZ HERCEGOVINE,
Natpisi pisani hrvatskom ćirilicom,
Matica hrvatska, Sarajevo, 2009., 251 str.

U izdanju Matice hrvatske, ogranak Sarajevo, ovih je dana objavljena knjiga *Jezik srednjovjekovnih kamenih natpisa iz Hercegovine. Natpisi pisani hrvatskom ćirilicom*, autorice Marinke Šimić, urednik Anto Šarić, ilustracije Ivan Dugandžić.

Radovi sabrani u ovoj knjizi produkt su autoričinog interesa tijekom posljednjih nekoliko godina za jezičnu i književnu baštinu jednoga prilično zapostavljenoga segmenta hrvatske srednjovjekovne kulture, odnosno natpisa pisanih hrvatskom ćirilicom s područja Hercegovine. Riječ je o natpisima na kamenim spomenicima nastalim u vremenu od sredine 14. do 16. stoljeća, osim Križa iz Donje Britvice koji je nešto mlađi.

Knjiga sadrži sljedeća poglavlja: *Predgovor* (5-8), *Jezik i grafija Kočerinske ploče* (13-41), *Natpis vojvode Masna iz Donje Drežnice* (43-74), *Jezik i grafija srednjovjekovnih natpisa iz Brotnja* (75-114), *Natpisi na stećcima u Boljunima kod Stoca* (115-148), *Značaj križa iz Donje Britvice* (149-168), *Sažetak* (169-188), *Summary* (189-209), *Izvori i kratice hrvatskoglagoljskih rukopisa* (211-213), *Literatura* (214-224), *Kazalo osoba* (225-236), *Toponimi* (237-249) i *Bilješku o autorici* (251).

Kod opisa odabranih natpisa autorica u uvodnom poglavlju donosi neke osnovne povijesne činjenice vezane za kraj u kojem je pronađen spomenik, kao i neke relevantne podatke o samom spomeniku. Njezina je pozornost, ipak, najviše usmjerena na jezična i grafijska obilježja pojedinih tekstova koja razrađuje na svim jezičnim razinama: fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, leksičkoj a ponekad i stilskoj. Pri tome uspostavlja paralele s hrvatskoglagoljskim rukopisima i natpisima. Posebno ističe da se u ćirilskim i glagoljskim tekstovima nalaze neke iste grafijske i jezične pojave, što je i razumljivo jer i jedni i drugi tekstovi nastavljaju ćirilometodsku tradiciju, tj. tradiciju najstarijih slavenskih rukopisa. Na

koncu svakoga članka donose se odabrani tekstovi transliterirani s hrvatske ćirilice na latinicu.

Premda je *Natpis vojvode Masna* iz Donje Drežnice najstariji, na prvom se mjestu radi njegove iznimne vrijednosti, nalazi rad o *Natpisu Vignja Miloševića* s Kočerina. Čuva se u župnom dvoru na Kočerinu kod Širokog Brijega a pisan je 1404. godine kad je umro ovaj znameniti Kočerina. Taj natpis ima veliku kulturno-povijesnu vrijednost: na njemu se nabrajaju svi bosanski vladari, i to pravim redoslijedom, od Stjepana Kotromanića, kralja Tvrtka, kralja Dabiše, kraljice Grube do Stjepana Ostoje, odnosno vladari u čijoj je službi Viganj bio. Kao i *Natpis vojvode Masna* razlikuje se od većine drugih duljinom svog teksta. U pitanju su dva najdulja natpisa podrijetlom iz Hercegovine. *Natpis Vignja Miloševića* važan je za proučavanje govora ovog kraja, kao i za povijest samoga mjesta Kočerin, jer se taj naziv ovdje spominje prvi put.

Natpis vojvode Masna uklesan je na skoro vertikalnoj stijeni u Donjoj Drežnici sjeverno od Mostara, na utoku rijeke Drežanke u Neretvu. Višestruko je povezan s onim kočerskim. Naime, na oba se spominje ista povijesna ličnost: na drežničkom ban Tvrtko, a na kočerskom kralj Tvrtko, a oni se izdvajaju među ostalim epigrafima duljinom teksta i stilom. Osim toga, ta dva natpisa imaju i povijesnu vrijednost, odnosno vjerodostojnost kao isprave, jer su na njima zapisana imena ondašnjih velikana. Drežnički je natpis potvrda posjeda, on, naime, svjedoči da je u Drežnici u vrijeme ugarskog kralja Ladislava i bosanskog bana Tvrtka izgrađen dvor velikana Masnovića, vojvode Masna i njegovih sinova Radoslava i Miroslava.

U članku *Jezik i grafija srednjovjekovnih natpisa iz Brotnja* raspravlja se o deset epigrafskih natpisa podrijetlom iz Čerina - *Natpis Radovana Rakojevića*, Bakri - *Natpis Ivaniša Komlinovića*, *Natpis Grgura Vukovića*, *Natpisi kneza Pavla Komlinovića*, Slipčića (Arapi) - *Natpis Jurja Ivanovića*, Kruševa (Selišta) - *Natpis Ivana Maršića*, *Natpis Radiše Zloušića* te Paoče i Gradnića. Brojnost natpisa iz Brotnja upozorava na činjenicu da pismenost na ovom području nije zaostajala, što potvrđuje i *Povelja bana Tvrtka* izdana u Suhoj na Prozračcu 1353. godine koju je pisao banov dijak Dražeslav. Ujedno oni potvrđuju da su ovdje postojali domaći majstori klesari, odnosno kovači, a također da je na području župe Brotnjo postojao određen broj pismenih ljudi, dijaka.

Prilog *Natpisi na stećcima u Boljunima kod Stoca* posvećen je epitafima s nekropole Boljuni kod Stoca, koja se među ostalima nekropolama ističe najvećim brojem očuvanih natpisa, ukupno njih 19. Nalazi se u jugozapadnom dijelu općine Stolac, danas je to dio sela Bjelojevići. Najveći

broj stećaka s boljunske nekropole potječe iz vremena majstora Grubača (1440.-1460.) i njegovih učenika, odnosno iz druge polovice 15. stoljeća. Svi epitafi s ove nekropole uglavnom su kratki, lapidarni, sadrže osnovne biografske podatke: ime i prezime pokojnika, zatim onog tko podiže spomenik i na koncu, katkad ime onoga tko je izradio natpis. Pisani su po pravilima, kao i većina drugih nastalih od 12.-15. stoljeća. Najčešće započinju znakom križa i rečenicom *a se leži...*

U članku *Križ iz Donje Britvice* želi se skrenuti pozornost na jedan izniman spomenik, bogato ornamentiran križ s gotovo nečitljivim natpisom. Taj je križ jedinstven među širokobriješkim nadgrobnim spomenicima, ali se istovremeno po svojim ukrasima i simbolima dobro uklapa među njih: ornamentima kojima je ukrašen svojstveni su stećcima zapadnog područja: bordure, arkade, bogati vegetabilni ukrasi ovog kraja, tj. isti kao i na narodnim rukotvorinama izrađenima od tekstila i drveta koje su nastale kao plod bogate duhovnosti naroda ovoga kraja. Ti ukrasi ujedno svjedoče o povezanosti ovog kraja s Dalmacijom, odnosno mediteranskim krugom.

Zajedničko je svim tekstovima uvrštenima u ovu knjigu da su pisani jednim od triju hrvatskih pisama, hrvatskom ćirilicom i hrvatskim narodnim jezikom s većim ili manjim udjelom crkvenoslavenskoga književnoga jezika. Pri tome se, kako ističe autorica, karakteristike starijega jezičnoga sustava, tj. crkvenoslavenskoga, pojavljuju kao stilemi u točno određenim okolinama i sintagmama, kako je uobičajeno na srednjovjekovnim epigrafskim spomenicima. Iako su na pojedinim natpisima očuvana neka obilježja starijega jezičnoga razdoblja, opisani tekstovi pisani su prilično ujednačenim jezikom, premda su nastali u vremenskom rasponu od oko 150 godina, tj. od sredine 14. stoljeća, kada je uklesan najstariji natpis, *Natpis vojvode Masna*, pa do početka 16. stoljeća kada su klesani natpisi u Brotnju i Boljunima. Razlog tome treba tražiti u samoj prirodi jezičnih promjena, koje se nikada ne događaju naglo, nego postupno, a to vrijedi i za grafijski razvoj. Svi su opisani natpisi iznimno važni za jezična i dijalektološka istraživanja, oni su katkad jedine potvrde govora nekog kraja. Veliki broj očuvanih natpisa, posebice u Boljunima kod Stoca, svjedoči da je pismenost u Hercegovini u to doba bila na zavidnoj razini, odnosno da je postojao određen broj pismenih ljudi, tj. dijaka. Epigrafski spomenici čuvaju vrijedno leksičko bogatstvo, primjerice na njima je zapisano mnoštvo onodobnih imena i prezimena velikaša toga kraja, npr. na broćanskim natpisima: Rakojevići, Komlinovići, Vukovići, Grgurevići, Milatovići, Ivanovići, Maršići, Zloušići, na boljunskim natpisima: Herakovići, Bolunovići, Vladisalići, Milić, Vukčić, itd. Osim toga, oni

imaju iznimno kulturno-povijesno značenje jer svjedoče o političkom stanju, društvenom uređenju, a također o kulturnoj i graditeljskoj baštini toga kraja.

Kao što je poznato, za pismo kojim su pisani odabrani tekstovi postoji niz različitih termina: bosančica, bosanica, bosanska ćirilica, hrvatska ćirilica, bosansko-hrvatska ćirilica, itd. Autorica se zalaže za naziv hrvatska ćirilica koji je uvela Benedikta Zelić-Bučan. Hrvatska je ćirilica osebujno ćirilsko pismo koje se samostalno razvija od 12. stoljeća a njime su pisani tekstovi na bosansko-hercegovačkim i hrvatskim prostorima od najstarijih natpisa iz 12. stoljeća, do ustavnih i poluustavnih rukopisa nastalih u srednjovjekovnoj Bosni i Humu, potom hrvatske i bosanske diplomatike i prepiske od 12. do 14. stoljeća, spisa bosanske kraljevske kancelarije, listina feudalnih gospodara u Humu, prepiske Dubrovačke kancelarije, pa sve do 15. stoljeća kada to pismo nastavlja svoj razvoj kao minuskulna grafija (vidi poglavlje *Hrvatska ćirilica*, str. 21-26). Osim ovog poglavlja o hrvatskoj ćirilici u knjizi možemo naći i neka druga zanimljiva potpoglavlja, kao primjerice o glagoljici na području srednjovjekovne Bosne i Huma (str. 14-16), o vrstama i oblicima stećaka (str. 79-82), o simbolima i ukrasima na stećcima (str. 82-85).

Knjiga Marinke Šimić donosi jedan novi pogled na srednjovjekovne tekstove pisane hrvatskom ćirilicom uspostavljanjem paralela s hrvatsko-glagoljskim rukopisima i natpisima istoga razdoblja. Dobro će doći svima koji se bave hrvatskim glagoljaštvom, a posebice onima koje zanima hrvatska ćirilica za koju u novije vrijeme sve više raste zanimanje, ne samo među filozofima, nego i među povjesničarima.

Ante Škegro